

Tomislav Brajnović

Sintetsko učenje, umjetnost sinteze

Odnos umjetne inteligencije i umjetnosti u društvenom okruženju (uređenju)

Umjetnost se čita i tumači u kontekstu vremena u kojem nastaje, a definirano je društvenim odnosima, ekonomijom, svjetonazorima, znanošću i tehnologijom. Kategorizirane su industrijske revolucije, fenomeni i obilježja koji su ih pratili. Nakon nove forme Bauhauasa kao izraza novih tehnologija, novih materijala i novog vremena, uslijedila je elektronička automatizacija i digitalizacija proizvodnje, na koju umjetnost reagira usvajanjem novih medija, audija, videa, kompjutera i digitalnih programa za obradu sadržaja, ali i razvojem suvremenih izvedbenih praksi i strategija.

U tijeku je četvrta industrijska revolucija koju obilježava napredna faza digitalizacije i automatizacije proizvodnog sektora, te umjetna inteligencija (*artificial intelligence* – AI), globalna povezanost, analitika podataka, interakcija čovjeka i stroja, napredne proizvodne tehnologije, robotika, genetika, biotehnologija, itd... Nameće se pitanje „nove forme novog vremena”, nove umjetničke paradigme. Koja su to obilježja vremena u kojem AI doživljava eksponencijalni rast i kako se ona reflektiraju na umjetnost?

Stava sam da je nužno potreban drugačiji pristup učenju, prilagođen eksplozivnom tehnološkom razvoju koje stva-

ra sintetsko, komprimirano okruženje, na koje umjetnik mora odgovoriti sintezom, prihvaćanjem odgovornosti i nužnošću davanja odgovora, preuzimanja rizika, autorstva. AI uvodi novu „hiperdemokratizaciju” medija, revoluciju veću od revolucije *smartphonea* u području produkcije digitalnih foto i video sadržaja koja ukida „elitizam” posjedovanja i stručnog baratanja skupim analognim fotoaparatom i kamerama, učinivši medij dostupnim svakome. AI na neki način ukida medij, profanira ga, umjetničko vraća u područje prepoznavanja, čitanja sadržaja i umjetničkog pomaka.

AI će u narednom razdoblju snažno utjecati na filmsku industriju koja je svojom kompleksnom i skupom produkcijom bila nedostižna običnom čovjeku. Velike filmske industrije poput Hollywooda s vremenom će naprosto nestati jer će se isti (ili „bolji”) rezultati moći postići s daleko manjim sredstvima; svakome će biti na raspolaganju moćan medij koji pokriva sve zahtjeve, od glumaca, scenografije, vizualnih efekata itd. Utjecaj umjetne inteligencije snažan je i u području primijenjenih umjetnosti i dizajna – utječe na sve ono što je vezano uz sučelja, *software*, digitalne obrade i pripreme. Ogroman utjecaj već ima i na kodiranje, programiranje, ali i na masovne medije, *web* portale, selekciju i kreiranje sadržaja...

Međutim, na umjetnu inteligenciju nikako se ne može gledati samo kao na „novi medij” kao što se to gledalo na pojavu fotografije, videa i kasnije na njihovu digitalizaciju i masovno korištenje uređaja (pametnih telefona) kod kojih je sve integrirano i nadohvat prsta. Još uvijek se mogu čuti komentari da je sve isto, da su isti principi u igri i da je potencijal manipulacije medijem isti. No osnovna promjena ili razlika jest u tome da su „novi” mediji do sada bili „samo” alati u rukama umjetnika, kompanija ili sistema, misleći na sveukupnost političko-ekonomskog ustroja koji je te medije koristio za kreiranje i oblikovanje mišljenja, svjetonazora, percepcije.

Postoje ideje i nastojanja u smjeru ukazivanja na nužnost da AI i ostane samo alat (medij) za određene, kontrolirane i ciljane namjene, da se stane s daljnjim razvojem, da se ne ide prema AGI (*Artificial General Intelligence*) ili ASI (*Artificial Super Intelligence*). Međutim, takve ideje već su se pokazale čistom utopijom u frenetičnoj utrci prema ovladavanju algoritmom i uspostavi tehnološke dominacije koja u trenutku dok ovo pišem dobiva sve veći zamah, eksponencijalni rast, gotovo svakodnevno postižući nove proboje, konstantno mijenjajući razinu dosega. Nužnost da AI ostane „samo” alat obrađuje Max Tegmark u videu dostupnom na internetu, *Why we should build Tool AI, not AGI* (Tegmark, 2024).

Umjetna inteligencija snažno se razvija u smjeru aktivnog sudionika, „agenta”, koji samostalno donosi odluke i djeluje, ali i poboljšava, piše i nadograđuje vlastiti kod. Takva karakteristika bitno mijenja odnose i stavlja čovjeka u podređenu poziciju jer djeluje na daleko višoj i bržoj razini, uz daleko manje troškove, slabosti, rizike i potraživanja.

Bitno je napomenuti da taj „agent”, da bi efikasno ispunio svoj zadatak, nužno koristi svoju „nadinteligenciju” za „kontrolu” cijelog procesa, uključujući i čovjeka, a time se od njega odvaja i udaljava. Potencijal i razina „manipulacije” je ogromna zbog brzine i dubine uvida u „slabosti” čovjeka, ali i asimetrije proporcionalne dostignutoj nadinteligenciji. Ne treba smetnuti s uma činjenicu da AI uči od „duboke povijesti”, stvarnih zbivanja, iz svih „knjiga”, a ne samo iz onoga što bi oni koji ga razvijaju željeli – od površne medijske relativizacije do povijesti koju je pisao pobjednik, prešućujući vlastite stranputice, manipulacije i zločine.

Umjetna inteligencija je između ostalog i amplifikator ili pojačalo ljudskog *biasa*, skrivenih (ali i otvorenih) strategija i agendi. I još jednu stvar treba naglasiti: pokušaj da se AI uskladi, poravna (*alignment*) s našim, humanističkim željama i dosezima je *wishful thinking* jer AI donosi vlastiti zaključak kojeg se ne može u potpunosti predvidjeti. I to sve u slučaju da takva želja sigurnosne „kontrole” postoji, jer recentna zbivanja, posebno u SAD-u pokazuju da bilo kakva regulativa poput one koju je u zaštiti „privatnosti” pokušala uvesti Europa znači smetnju, prepreku, zaostajanje prvenstveno za Kinom u trci za dominacijom u području tehnologije, resursa, kontrole narativa, informacije, itd. (Eadicicco, Duffy, 2025).

Umjetna inteligencija možda neće nikad dostići svijest, kreativnost, razmišljanje ili spoznaju čovjeka, ali recentan razvoj pokazuje kretanje prema apsolutnoj ili totalnoj simulaciji svih ljudskih kvaliteta i slabosti, emocija, inteligencije, kreativnosti; ona neće biti „prava”, ljudska, ali imat će sve njezine karakteristike, savršeno će „glumiti”, simulirati kao da jest i neće se moći testom kao što je to Turingov utvrditi njezina umjetna, „nehumana” priroda (Tardif, 2020). Sve to je bitno znati kad se razmišlja o umjetnoj inteligenciji u kontekstu umjetnosti, jer je iz navedenog očito da se ne može razmišljati o tehnocenu samo kao o promjeni (umjetničkog) medijskog okruženja.

Za razliku od prethodnih industrijskih revolucija koje su indirektno mijenjale i redefinirale stvarnost (uključujući i generiranje umjetničkog odgovora na nove tehnologije i medije), ova ima presudno drugačiji karakter jer je ljudska misao, njezin sadržaj postala kapitalistički *asset*, vrijednost, kapital kojeg se raznim metodama izvlači i prodaje „Big Tech” kompanijama koje ih koriste za daljnje razvijanje AI, ali i ostalim korporacijama i sigurnosnom sistemu. O navedenoj problematici detaljno je pisala Shoshana Zuboff u knjizi *The Age of Surveillance capitalism* (Zuboff, 2019).

Umjetna inteligencija kao umjetnički medij

U tom kontekstu vrijeme medijske umjetnosti je prošlo; ni nema puno vremena za istraživanja u mediju kakva su se zbivala u trenutku razvoja fotografije, videa ili zvuka, uklju-

čujući i njihovu digitalizaciju – istraživanja poput umjetničkog rada *Open Reel* Dalibora Martinisa iz 1976., gdje autor videom dokumentira vlastito zamatanje u „otvorenu” traku (tehnologije koja je prethodila video kazeti) koja izlazi iz magnetoskopa problematizirajući sam medij videa, ili pak radova Nam June Paika, kao što je *Electronic Superhighway: Continental U.S., Alaska, Hawaii* (1995) koji je također fasciniran samim medijem videa, TV ekranima, distorzijom slike...

Takva istraživanja („fascinacija” medijem) su, naravno, prisutna, ali su po mojem dubokom uvjerenju potpuno irelevantna u odnosu na karakter zbivanja jer se bave populističkim „prividom” i površinom, a ne suštinom. Upliv ili utjecaj umjetne inteligencije je sveobuhvatan; mijenja premise i okoliš, kontekst, briše granice između stvarnosti i simulacije, tako da primarni diskurs (je li on samo umjetnički?) leži u misaonom („filozofskom”), suštinskom pitanju što je umjetnost, koja je njezina pozicija i uloga u tehnocenu, gdje leži potencijal njezine relevantnosti, mogu li se ovi procesi zaustaviti, koje je njihovo krajnje usmjerenje ili odredište itd.

No, prije razgovora o umjetnosti nameće se pitanje što čovjek postaje, što se zbiva s njegovom subjektivnošću i koje su granice humanosti u trenutku kad dođe do direktnog spajanja ljudskog mozga s mašinom, algoritmom, digitalnim oblakom? Jer ako probijemo, tj. uđemo u unutarnje ja (probijemo ili ukinemo granicu između unutarnjeg prostora misli, intime i prostora izvan) ukidamo humanost, ono što nas čini ljudima. Takvo probijanje čini mogućim razvoj (bio)tehnologije koja je vezana uz razvoj umjetne inteligencije i drugih tehnologija. Samo je pitanje trenutka kad će se to i dogoditi; usmjerenje je jasno, jer sadašnja razina komunikacije s „mašinom” (ubrzo kvantnom) prstom ili rukom preko sučelja ili ekrana izuzetno je spora, djeluje kao usko grlo, nameće se nužnost direktne, intuitivne komunikacije brzinom misli. Perspektiva razvoja takve komunikacije otvara nevjerojatne mogućnosti, ali njezina dvosmjernost (*upload*, *download*) omogućila bi onome koji kontrolira te procese i algoritam dubok uvid u unutarnju misao, intimu, nešto što se nikad ranije u povijesti nije dogodilo, i imalo bi ogromne implikacije.

Poruka je medij

Medij (u ovom slučaju umjetna inteligencija) u procesu je potpunog preuzimanja sadržaja poruke; postaje kipući (vrući) medij koji daje odgovor visoke rezolucije, a ostavlja malo ili nimalo prostora autorstvu publike. Ne implicira, ne koristi rebase, ne skriva se iza „primitivne umjetničke (medijske) iluzije” već stvara potpunu, apsolutnu iluziju, simulaciju, emotikon. U tom smislu ključni umjetnički, rekao bih humanistički diskurs, prebačen je u područje sadržaja poruke u sukobu s dominantnim, preuzimajućim medijem koji humanost potpuno uranja u virtualnu stvarnost potrošačkog društva, pre-

uzimajući glavni narativ, objektivnim optimiziranjem rizične subjektivnosti.

„Medij može posredovati cjelovitu sliku svijeta, on to upravo i čini, ali samo po cijenu totalne laži koja počiva na nizu pojedinačnih istina” (Anders citirano prema Mikulić, 2017, str 174). Otud je poruka (ili Andersovim riječima, „činjenica”, za razliku od događaja) unutrašnja granica procesa medijacije, ona je posljednji referent ili medijski reprezentant mentalne reprezentacije autora poruke” (Mikulić, 2017, str. 174).

Možemo reći da je poruka medij najbliži izvoru mentalne reprezentacije, mentalne „slike”, njezin sadržaj i posebno njezina istinitost točka je susreta ili sukoba s medijem umjetne inteligencije koja preuzima „istinu”, tumačenje i „čitavanje” svega, preuzevši i „autorstvo” o čijoj je smrti pisao Roland Barthes u eseju *Smrt autora* iz 1967. godine.

Medij prestaje biti bitan faktor umjetničke produkcije, bitna postaje primjerenost i podređenost (korištenog) medija sadržaju, situacija u kojoj se vidi i čita sadržaj poruke, a medij njezinog prenošenja postaje nevidljiv, „ne smeta”, nije željena poruka (fascinacija „suvremenim” medijem), nego samo komunikacijska metoda prenošenja sadržaja. Jer sadržaj (misao, ideja, narativ) je u opasnosti, pod opsadom, bit će i jest kontroliran, formiran, a vrlo vjerojatno i programiran – uvjetovan superinteligencijom u službi tehnokratskog nadsistema. U tom smislu presudna postaje istinitost sadržaja i umjetnička anticipacija zbivanja.

Umjetna inteligencija i umjetničko obrazovanje

U području umjetničkog obrazovanja, prvenstveno onog teoretskog, govori se između ostalog i o načinima sprječavanja „varanja” studenata koji sve više koriste programe poput ChatGPT-a, Deepseeka ili Groka za pisanje eseja, tekstova i seminara.

Dva su moguća pristupa tom fenomenu. Prvi je onaj koji provjerava sve napisano, primjenjuje alate koji detektiraju plagijate, ispituje i provjerava vladaju li studenti napisanom materijom, ali ih i prisiljava na pisanje rukom, čitanje analognih knjiga itd.

U eksplozivnom razvoju umjetne inteligencije kakvom danas svjedočimo, takav pristup znači razvijanje i konstantno obnavljanje forenzičkih, detektivskih programa, pretvaranje nastavnika u policajce koji u sve sumnjaju, stvaranje okruženja nepovjerenja...

Takva provjera postat će i nemoguća, jer je svaka nova varijanta tih AI programa sve bolja, uvjerljivija, gotovo savršeno simulira čovjekov „mindset”, ugrađuje njegove „greške”, ne ponavlja se, izgleda kao da „jest”, izmiče provjeri. S time da se razvijaju modeli „personaliziranog” asistenta, koji će svoj model prilagoditi svakom korisniku, pojedincu, i savršeno ga simulirati.

Drugi pristup je onaj koji prihvaća novu realnost (simulaciju) i koristi te programe kao „alate”, pa i intelektualne. Jer upravo u tom smjeru ide njihov razvoj: u smjeru preuzimanja svih poslova vezanih uz birokraciju, statistiku, izračun, klasifikaciju, uključujući i prevođenje, pisanje sintetiziranih tekstova, kompilaciju citata i preuzimanje znanja iz knjiga, literature, skripti, ali i portala, podcasta, videa, itd., i sve to na temelju sveobuhvatnog znanja, konstantno nadograđivanog u realnom vremenu, uz potpun uvid u sve dostupne informacije i zbivanja. Mogli bismo reći da čovjek eksternalizira znanje i memoriju u digitalni oblak koji odrađuje taj (dosadni) posao (misaoni?) umjesto njega. Time razvija inteligenciju mašine, hrani i nadograđuje umjetnu inteligenciju.

Problem tog pristupa (problem koji je nemoguće izbjeći) leži u tome što čovjek, u ovom slučaju student, mora negdje i nekako steći osnovno znanje, rekao bih spoznaju, da bi mogao suvislo „navoditi” AI prema željenom smjeru te znati prepoznati (kvalitetan) rezultat, eventualno ga korigirati ga, ubaciti svoju kreativnost i pomak.

Čini se da i dalje ostaje nužno ono „analogno iskustvo”, iskustvo koje prethodi digitalnom, a to je prostor klasične nastave, škole, akademije. Kao da je potreban fizički kontakt i direktan prijenos. Problem je u tome što se taj analogni prostor sužava i postaje sve irelevantniji u odnosu na digitalno preuzimanje. Taj analogni prostor klasične umjetničke škole u potpunosti je anakron u odnosu na perspektivu kvantnog ubrzanja digitalnog oblaka u kojem hara umjetna inteligencija.

U tijeku je proces prelaska na sintetsko učenje time što se vlastito istraživanje, *research*, svodi na sintezu umjetne inteligencije koja iz mnoštva izvora izvodi zaključak, nudi rješenje, objektivnu istinu. Takvim sintetiziranim, rekao bih „zipanim”, „komprimiranim” istinama, umjetna inteligencija hrani buduće studente, ali i sve druge, stvarajući simplifikiranu, pojednostavljenu stvarnost.

Preskače se proces dolaska do vlastitog zaključka i rješenja istraživanjem, jer zaključak se nudi poput gotove, procesirane hrane. Proces prepuštanja odluka i kreativnosti AI asistentima zbiva se postepeno, laganim uranjanjem; to je linija manjeg otpora i naizgled većeg učinka (optimizacija, brzina, točnost), proces za koji još uvijek mislimo da ga možemo izbjeći, zaustaviti, da mu se „moramo i „trebamo” oduprijeti, u situaciji kad postajemo ovisni. Tu dolazimo do paradoksa, zbiva se „kvantni” skok, eksponencijalni rast tehnologije, preuzimanje narativa, poslova, medija i informacije, koji povratno snažno mijenja i utječe na „analogno” okruženje i iskustvo koje je nužno za manipulaciju tehnologijom odnosno njezino korištenje.

Postavlja se veliko pitanje tko će prevladati, može li se ljudski „duh” (kao osnova umjetničkog) nositi sa savršenom simulacijom koja ga preuzima, i to u situaciji očekivane in-

telektualne superdominacije „mašine” koja će u odnosu na ljudski mozak biti kao odnos odraslog čovjeka prema malom djetetu (s perspektivom eksponencijalnog rasta te asimetričnosti), uz činjenicu da viša inteligencija uvijek (nad)vlada nad onom nižom (u nekom evolucijskom smislu).

Ne treba zaboraviti, i važno je ovdje napomenuti, da su nove generacije studenata već uronjene u digitalni oblak, da su odmalena izložene „algoritamskom populizmu” (kiču), koji su oni što se bave umjetničkim obrazovanjem sigurno detektirali na prijemnim ispitima i tijekom studija. Takav algoritamski populizam izuzetno je teško korigirati, ukazati na „prave” vrijednosti koje su sve dublje „skrivenne”, iako prisutne, ali do kojih se dolazi ciljano, s namjerom, dakle znanjem (koje oblikuje algoritamski populizam, prosjek). Nameće se pitanje je li umjetnost u takvom okruženju moguća, može li biti relevantna – ravnopravno se nositi s vremenom, sudjelovati u njegovom stvaranju, a ne biti samo njegov sluga, ukras ili izraz?

Umjetnost može biti relevantna ako uđe u utrku za apsolutnom spoznajom i napusti prostor iluzije, ako se uhvati u koštac s tehnologijom, ali ne kao medijem, nego kao misaonom, kognitivnom, ali i emocionalnom prijetnjom. Sve ono što nije u tom diskursu je mrtvo, nebitno, bavi se samo sobom, tržištem i ukrasom.

Kakvi bi trebali biti ishodi i prioriteti umjetničkog obrazovanja, jer pitanje je kako pripremiti studente za realnost (simulaciju) života koja predstoji i kako joj se, ako je to moguće, oduprijeti?

Jedan od najbitnijih ishoda trebalo bi biti razvijanje divergentnog razmišljanja, pronalaženje više rješenja i opcija kao odgovora na pitanja i situacije koje se otvaraju, sposobnost brzog prilagođavanja i improvizacije kao više razine „kreativnosti”.

Alternativa takvom ishodu i prioritetu je stara paradigma obrazovanja, razvijanje vrlo specifičnih znanja i vještina najčešće vezanih uz jedan medij koji je već sam po sebi dio nekih drugih, prošlih vremena (slikarstvo, kiparstvo, grafika, fotografija, video, audio, performans, itd.). To specifično znanje i vještina može biti i rad s nekim određenim *softwareom*, programom ili tehnologijom koja će vjerojatno vrlo brzo biti irelevantna, zastarjela, a s njom i vještina onoga koji s njom radi.

Kvalitete koje student mora razvijati da bi opstao u, rekao bih, po umjetnost „neprijateljskom okruženju” su i humanost, etika, suradnja, timski rad, a za takve kvalitete potrebno je i osviješteno okruženje i nastavnici koji prate razvoj područja u realnom vremenu. Potrebna je sinteza svih vrijednosti i spoznaja, univerzalni čovjek kojeg nužno definiraju i kvalitete što izlaze iz usko shvaćenog prostora umjetnosti, čovjek koji ne bi trebao pristati na ulogu „alata” u rukama kapitalizma nadzora i ovisnosti kojeg uljepšava ili ukrašava svojom kreativnošću unutar kreativne industrije.

Poput umjetne inteligencije i čovjek bi trebao rasti prema „generalnoj inteligenciji” i svestranosti ispunjavanja zadataka koji se pred njega postave. Na kraju dolazimo do presudnog faktora – vremena, jer je razvoj umjetne inteligencije eksponencijalan, vrijeme se skraćuje, komprimira, zahtijeva urgentna, direktna rješenja i odgovore, sve je manje vremena za klasično dugogodišnje obrazovanje, povijesni odmak i provjerene vrijednosti, stvaranje nekih „budućih” umjetnika.

Preostaje nam jedino kvantni, kvalitativni, direktni spoznajni skok u trenutak zbivanja – mogućnost koja postaje sve manje vjerojatna zbog svega navedenog u tekstu. Ali još uvijek postoji!

Tekst zaključujem manifestom *O društvu bez umjetnosti* umjetnika i povjesničara umjetnosti Dimitrija Bašičevića Mangelosa.

*publika (društvo) strojne civilizacije
prerasla je tehnološka i ideološka
izražajna sredstva umjetnosti
koja su ostala na nivou prethodne civilizacije.*

*jaz između društva i umjetnosti
nužna je historijska i evolucijska pojava
pa ima samo jednu tendenciju
dalje produbljivanje.*

(Mangelos, 1978., str. 16)

Reference

- Bašičević Mangelos, D. (1978). O društvu bez umjetnosti. *Mangelos: Manifesti*. ATD - Atelier Tošo Dabac, Zagreb.
- Eadicicco, L., Duffy, C. (23. 7. 2025). *Trump's AI plan: Pull back restraints on tech*. [Video]. <https://edition.cnn.com/2025/07/23/tech/ai-action-plan-trump>
- Martinis, D. (1976). *Open Reel*. [Video rad]. ZKM Videosammlung. <http://www.medienkunstnetz.de/works/open-reel/video/1/>
- Mikulić, B. (2017). Poruka je medij: esej iz semioepistemologije komunikacije. *Diskursi znanja. Istraživanja iz historijske epistemologije spoznaje, jezika i medija*, 125-183.
- Paik, N. J. (1995). *Electronic Superhighway: Continental U.S., Alaska, Hawaii* [pedeset i jedna kanalna instalacija]. The Smithsonian, website. <https://americanart.si.edu/artwork/electronic-superhighway-continental-us-alaska-hawaii-71478>
- Tardif, A. (2020). *Što je Turingov test i zašto je bitan?* <https://www.unite.ai/hr/%C5%A1to-je-Turingov-test-i-za%C5%A1to-je-bitan/>
- Tegmark, M. (12. 11. 2024). *Why we should build Tool AI, not AGI*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=UWh1MIMQd1Y&t=108s>
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance capitalism*. PublicAffairs.